

AQLI ZAIF O'QUVCHILARDA O'QISHGA MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Abdujabborova Mavjuda Baxtiyor qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20726252>

***Annotatsiya:** Ushbu tezisdá aqli zaif o'quvchilarda o'qishga motivatsiyani shakllantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari yoritilgan. Unda maxsus ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faolligi, darsga qiziqishi va o'zlashtirish samaradorligini oshirishda individual yondashuv, ko'rgazmali-amaliy topshiriqlar, emotsional rag'batlantirish hamda muvaffaqiyat vaziyatini yaratishning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, o'qituvchi, psixolog, defektolog va ota-onalar hamkorligi motivatsion rivojlanishning muhim omili sifatida tahlil qilingan. Tezisdá aqli zaif o'quvchilarning psixik rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish ularning o'ziga ishonchi, mustaqil faoliyati va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlangan.*

***Kalit so'zlar:** aqli zaif o'quvchilar, o'quv motivatsiyasi, korreksion pedagogika, individual yondashuv, bilish faolligi, rag'batlantirish, o'zlashtirish jarayoni.*

Zamonaviy maxsus ta'lim tizimida aqli zaif o'quvchilarning o'quv faoliyatiga ongli, ijobiy va barqaror munosabatini shakllantirish muhim pedagogik-psixologik vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday o'quvchilarda bilish jarayonlari, irodaviy sifatlar, diqqat barqarorligi, xotira hajmi va nutqiy faollikning cheklanganligi o'qishga bo'lgan motivatsiyaning sust shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ular bilan ishlashda faqat bilim berish emas, balki o'quv faoliyatiga ichki ehtiyoj uyg'otish, muvaffaqiyat hissini boshdan kechirishga sharoit yaratish va ta'limiy topshiriqlarni shaxsiy tajriba bilan bog'lash alohida ahamiyat kasb etadi. Aqli zaif

o'quvchilar uchun motivatsiya tashqi rag'batdan ichki qiziqishga o'tuvchi bosqichli jarayon bo'lib, bu jarayon o'qituvchining pedagogik mahorati, psixologik qo'llab-quvvatlashi va korreksion-metodik yondashuvi bilan bevosita bog'liq.

Tadqiqot mazmuni nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, suhbat, o'quv faoliyati mahsullarini o'rganish va diagnostik baholash usullariga tayangan holda yoritildi. Nazariy asos sifatida L.S. Vygotskiyning rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kompensator imkoniyatlarni faollashtirish g'oyasi, S.Ya. Rubinshteynning aqli zaif o'quvchi psixik rivojlanishiga oid qarashlari, A.N. Leontyevning faoliyat nazariyasi hamda A.K. Markovaning o'quv motivatsiyasini shakllantirish haqidagi yondashuvlari tahlil qilindi. Amaliy jihatdan motivatsiyani shakllantirish mexanizmlari individual imkoniyatlarni hisobga olish, topshiriqlarni soddadan murakkabga yo'naltirish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish, emotsional rag'batlantirish va natijani muntazam mustahkamlash tamoyillari asosida izohlandi.

Aqli zaif o'quvchilarda o'qishga motivatsiyani shakllantirishning samarali mexanizmi o'quvchining psixik rivojlanish xususiyatlarini chuqur hisobga olishdan boshlanadi. Bunday bolalarda o'quv topshirig'ining maqsadini anglash ko'pincha sust kechadi, shuning uchun topshiriq aniq, qisqa, ko'rgazmali va amaliy harakat bilan bog'langan bo'lishi kerak. O'quvchi topshiriqni bajarganidan so'ng darhol ijobiy natijani ko'rsa, unda keyingi faoliyatga nisbatan ishonch paydo bo'ladi. Bu holat motivatsiyaning dastlabki poydevorini tashkil etadi.

Pedagogik-psixologik mexanizmning muhim jihati o'quvchiga muvaffaqiyat vaziyatini yaratishdir. Aqli zaif o'quvchi murakkab topshiriqni bajara olmasa, unda o'z kuchiga ishonchsizlik kuchayadi va o'qishga nisbatan befarqlik yuzaga keladi. Shu bois o'qituvchi topshiriqni kichik bosqichlarga ajratishi, har bir bosqichda o'quvchining bajargan harakatini tan olishi va rag'batlantirishi lozim. Rag'bat faqat baho ko'rinishida emas, balki maqtov, ishonch bildirish, yordamchi savol berish, namunani ko'rsatish va o'quvchini faol ishtirokchi sifatida qabul qilish orqali namoyon bo'ladi.

O'qishga motivatsiyani oshirishda ko'rgazmalilik va amaliy faoliyatning o'rni katta. Aqli zaif o'quvchilar abstrakt tushunchalarni qabul qilishda qiynalganligi sababli ularga predmetli harakat, rasm, sxema, rangli kartochka, didaktik o'yin va hayotiy vaziyatlar orqali tushuntirish samarali natija beradi. Masalan, o'qish darsida matni shunchaki o'qitish emas, balki undagi voqeani rasm asosida qayta hikoya qildirish, qahramon harakatini baholatish yoki qisqa sahnalashtirish orqali o'quvchining bilish faolligi kuchayadi. Bunda motivatsiya tashqi qiziqishdan boshlab, asta-sekin mazmunni tushunishga bo'lgan ehtiyojga aylanadi.

O'zlashtirish jarayonini takomillashtirishda individual yondashuv asosiy shart hisoblanadi. Har bir o'quvchining idrok tezligi, xotira imkoniyati, nutqiy faolligi va emotsional holati turlicha bo'ladi. Shu sababli bir xil topshiriq barcha o'quvchilarga bir xil ta'sir ko'rsatmaydi. O'qituvchi kuchliroq o'quvchiga mustaqilroq topshiriq, qo'llab-quvvatlashga muhtoj o'quvchiga esa namunali, bosqichli va ko'proq ko'rgazmali topshiriq berishi zarur. Bunday yondashuv o'quvchida o'z imkoniyatiga mos muvaffaqiyatni his qilishga yordam beradi.

O'quv motivatsiyasi aqli zaif o'quvchilar uchun faqat darsga qiziqish emas, balki shaxsiy faollik, ijtimoiy moslashuv va mustaqil harakatga tayyorgarlik omili sifatida namoyon bo'ladi. Motivatsiyani shakllantirish jarayonida o'qituvchi, psixolog, defektolog va ota-onaning hamkorligi muhimdir. Maktabda shakllangan ijobiy munosabat oilada mustahkamlanmasa, o'quvchining o'qishga bo'lgan intilishi barqaror bo'lmaydi. Shuning uchun uy vazifalari haddan tashqari murakkab emas, balki o'quvchining kundalik hayoti bilan bog'langan, bajarilishi mumkin bo'lgan shaklda tashkil etilishi kerak. Psixologik jihatdan xavfsiz, mehrga asoslangan va talabchan muhit motivatsion rivojlanishning muhim omili hisoblanadi.

Aqli zaif o'quvchilarda o'qishga motivatsiyani shakllantirish pedagogik, psixologik va korreksion yondashuvlarning uyg'unligini talab etadi. Samarali mexanizm individual diagnostika, muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, ko'rgazmali-amaliy topshiriqlar, emotsional rag'batlantirish va muntazam qo'llab-quvvatlash

asosida tashkil etiladi. Ushbu yondashuv o'quvchining o'zlashtirish darajasini oshirish bilan birga, uning o'ziga ishonchi, bilish faolligi va ijtimoiy moslashuvini ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Основы дефектологии // Собрание сочинений: в 6 т. Т. 5. — М.: Педагогика, 1983. — 368 с.
2. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника: учеб. пособие. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1986. — 192 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. — М.: Просвещение, 1983. — 96 с.
5. Формирование интереса к учению у школьников / под ред. А.К. Марковой. — М.: Педагогика, 1986. — 191 с.
6. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. — М.: Мысль, 1976. — 158 с.